

OM TILLVARONS FÖREGIVNA ABSURDITET

(Kolumn ÅU 16.9.99)

Lars Hertzberg

“Vad kan då en människa göra när hon så tydligt inser att det hon har framför sig inte är hela planen? Svar: Ingenting annat än arbeta troget och aktivt på den del av planen som ligger framför henne.”

G. C. Lichtenberg

*

Inte sällan hör man människor utbrista att tillvaron är absurd, kaotisk, meningslös, obegriplig. En variation på temat är att tillvaron just nu, i vår tid, har blivit absurd eller obegriplig. Detta sägs ofta med ett tonfall som om man uttalade en djup visdom. Men det är inte så lätt att förstå vad man egentligen menar. Vad _jämför_ man tillvaron med?

De som tycker att tillvaron _nu_ är absurd jämför kanske med hur det var förr. Men _när_? På 60-talet? Före första världskriget? På medeltiden? Och för vem? För allihopa, eller för dem som råkade tillhöra eliten? Vi tenderar som känt att betrakta det förflutna genom ett gyllene skimmer, men idyller är vanligen idylliska bara för dem som betraktar dem utifrån.

“Men förr visste folk vad som var rätt och fel”. Visste man det verkligen alltid då? Och vet man det inte ofta också nu? Man var kanske klarare över vissa saker förr, men nu är man klarare över andra saker.

*

Vi tycker oss kunna ställa krav på tillvaron och blir besvikna. Tillvaron är absurd för att den inte håller måttet. Den är illa organiserad. Den lever inte upp till våra förutfattade meningar om hur saker och ting borde vara ordnade.

Jordelivet är, tycker vi, orättvist, något som _Carl Jonas Love Almquist_ förundrade sig över: “Varför är den goda dum – Varföre den kloka ond – varför är allting en trasa?” Den

anspråkslösa blir förbigången och nedtrampad, den hänsynslösa omtyckt och uppbyren. Någon som helt uppoffrat sig för andra drabbas kanske av en lång och plågsam sjukdom, någon som med hänsynslösa metoder gjort sig rik på andras bekostnad slutar sina dagar i harmoni och välmåga. (Men hur vore det om godheten automatiskt kunde räkna med en belöning i tiden, ondskan med ett straff? Vad vore godhet och ondska i en sådan värld?)

Men Almquist överdriver i själva verket. Tillvaron är inte ens orättvis: den är helt likgiltig för våra föreställningar om rättvisa och orättvisa. Och kanske det är detta vi finner särskilt svårt att svälja. Tillvaron vägrar helt enkelt foga sig i ett mönster, vare sig på gott eller ont, som skulle göra den hanterlig.

Vår tids människor har knappast kvar den aningslösa tro på framåtskridandet som var dominerande på 1800-talet. Tvärtom är man nu benägen att tro, att allting strävar mot undergången. Men tillvaron vägrar lika envist foga sig efter entydiga undergångsscenarier. Varken pessimister eller optimister har en privilegierad inblick i historiens lopp. Tiden följer ingen kurva.

*

Lyckan följer inte heller några geografiska principer. Det sägs ibland att det är en lottovinst att födas i Finland, och många finländare reser ju också ut i världen i akt och mening att få en bekräftelse på, att man ingenstans förstått att ordna saker och ting så klokt som hos oss. Och onekligen är det många sidor av det offentliga livet som fungerar bättre här än på andra breddgrader, våra tjänstemän är inte så korrupta, det finns tolerans mellan språkgrupperna osv. Men man måste vara blind för att inte se att den finländska kulturen har avigsidor som är okända i många andra samhällen: barnalkoholismen, våldsbenägenheten, vår inställning till invandrare, våra sociala mönster som dömer så många av oss till obotlig ensamhet.

Därför kan andra vara lockade att finna idealet i andra länder: i Sverige, England, USA, Frankrike, Tyskland, allt efter modets växlingar. Efter inbördeskriget 1918, när tyskarna hjälpt till att slå ner de röda, hade hänförelsen över det tyska inga gränser bland borgarskapet i vårt land. Olof Ruin skriver om sin farfar:

“Han såg i det wilhemiska Tyskland en ideal förening av bildning, fantasi och pliktuppfyllelse. Det fanns för honom ingenting liknande i den värld som då existerade. Och nu hade en armé från detta Tyskland landstigit på hans egen kust och, såsom han såg det, bidragit till att rädda hans Finland.” (“Spänningar.”)

30 år senare skulle man tala om Tyskland i motsatta termer.

Vissa söker sina ideal längre borta: i Indiens eller Kinas “uråldriga civilisationer”, eller i de s.k. naturfolkens oskuldskraft. Eller t.o.m. hos visa chimpanser eller ädla delfiner. Och vi blir förkrossade när vi läser om att kineserna bedriver kannibalism på sina politiska motståndare, eller att delfinhannarna biter ihjäl varandras ungar.

*

Eller vi sätter vår tilltro till enskilda idoler: en Moder Teresa, en Solzjenitsyn som inte kan göra något fel. Tanken på att de också har sina brister blir outhärdlig.

Att tro att alla människor är korrupta är en lika stor förblindelse. Det finns utan tvivel också alltigenom goda människor (men att räkna med dem är som att satsa allt på huvudvinsten i lotto).

*

Eller vi tror oss ha funnit en formel för att förstå skeendena i samhället: någon är övertygad om att alla samhällsproblem bottnar i ekonomisk och social misär, och att alkoholism och kriminalitet försvinner så snart alla nås av välfärden. En annan hävdar att allting beror på människornas rotlöshet och storstädernas anonymitet. En tredje menar att allting beror på den enskildas karaktär och att det alltid kommer att finnas människor som inte förmår hålla ordning på sina liv. Det svåra är att erkänna att det kan ligga något i alla synsätten, och att inget av dem ger nyckeln till tillvaron.

Vissa hävdar att allt ett barn behöver är kärlek, andra menar att de framför allt måste få fasta gränser. Båda grupperna riskerar att bli besvikna.

*

Vår reaktion när världen inte svarar mot våra förutfattade meningar är att skylla allt på tillvaron: det är den som är meningslös, absurd. Risken med ideal är att vår moraliska energi går förlorad när idealen visar sig vara ihåliga. Om vi ska kunna bibehålla vår energi måste vi försöka göra oss oberoende av tillvarons växlingar.

Man har ibland sagt att det som kännetecknar vår tid, den postmoderna tiden, är att vi inte längre tror på de "stora berättelserna" (om upplysning, framsteg osv.). Jag skulle vilja hävda att det här i sig själv är en "stor berättelse". Genomsådandet av de stora berättelserna är inte någonting nytt. De visa har alltid klarat sig utan dem, de fåvitska kommer alltid att klamra sig fast vid dem.

Den inställning till skeendena som bäst hjälper oss att bibehålla tron att livet trots allt har en mening är, tror jag, humorn.